

різною. В опозиціях знаходяться як значення ядерних дієслів, так і периферійних. Периферійні дієслова ЛСГ, крім дієслів, що належать до змішаних ЛСГ почуття, мовлення, сприйняття, відносяться і ті, значення яких є переносним, співвідносним лише за другорядними ознаками з основним, що має значення конкретної фізичної дії або руху. Використання конкретних дієслів із суміжних полів для позначення розумової діяльності пов'язано з розвитком мислення, з прагненням людини уявити, конкретно сприймати.

Висновки. Вивчаючи проблему систематизації та опису дієслівної лексики в аспекті тематичної організації її одиниць, можемо зазначити, що її відбір зумовлений самим характером людського мислення. Тематична класифікація лексики здійснюється з урахуванням самої природи будь-якого процесу, в якому присутні суб'єкт і об'єкт дослідження; їх відношення будуються на основі взаємодії і взаємовпливу.

Вивчення особливостей репрезентації знань в мовленні є безперечною методологічною перевагою семантико-когнітивного підходу до аналізу мовних явищ. Цей підхід також сприяє подальшому удосконаленню апарату формального представлення структур вербально об'єктивованих знань.

Л і т е р а т у р а :

1. Алекторова Л. П. Разграничение значений полисемантических слов на основе анализа их сочетаемости / Л. П. Алекторова // Современная русская лексикография, 1977. – Л. : Наука, 1979. – С. 86-95.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл / Нина Давыдовна Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
3. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Нина Давыдовна Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
4. Гайсина Р. М. Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке / Р. М. Гайсина. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1981. – 195 с.
5. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1988. – С. 144 – 172.
6. Реформатский А. А. Введение в языкознание / Под ред. А. А. Виноградова. – М. : Аспект пресс, 1996. – 536 с.
7. Сейвори Т. Язык науки // Общее языкознание: Хрестоматия / Под ред. А. Е. Супруна. – Минск : Высшая школа, 1976. – С. 113–138.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. – 156 с.
10. Уфимцева А. А. Лексическое значение : принцип семасиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 240 с.
11. The Oxford Dictionary of English Etymology / Ed. by C. T. Onions. – Oxford: The Clarendon Press, 1996. – 1024 p.

*Гринюк О. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ ВНУТРІШНЬОЇ ВАЛЕНТНОСТІ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Поняття мовної валентності виникло з дослідження граматичної сполучуваності дієслова [17]. Пізніше дане поняття було розширене і почало інтерпретуватися як

“лінгвістична ймовірність при сполученні слівних одиниць одна з одною” [6]. “Поняття валентності в лінгвістиці слід розуміти як факт, що слова оточені визначеним числом “порожніх клітин”, які повинні чи можуть бути заповнені визначеними членами вислову” [8].

Валентність ще розуміють “як здатність мовної одиниці програмувати своє оточення в семантичному та синтагматичному плані” [12]. Актуальність статті зумовлюється загальним спрямуванням дослідження на динаміку та поповнення словникового складу німецької мови за рахунок внутрішніх ресурсів системи мови, завдяки словотвірній деривації.

Теорія внутрішньої валентності займає одне з провідних місць в сучасному словотворі. Вона відображає “... один із етапів вивчення глибинних структур словотвору, пов’язану зі змістовою інтерпретацією лексичного наповнення словотвірних моделей” [3, 85]. У мовознавстві під терміном “валентність” прийнято розуміти сполучуваність мовних одиниць одного рівня [16, 8]. Одним із перших учених, хто використав термін “валентність” стосовно словотвору була М. Д. Степанова. У одній зі своїх робіт вона пише: “... ми будемо вживати термін валентність в його широкому розумінні, тобто як сполучувану здатність однорівневих одиниць мови, яка може проявлятися як у середині слова (“внутрішня” валентність), так і між словами (“зовнішня” валентність)”. За визначенням М. Д. Степанової, внутрішня валентність – це закономірність поєднання складових елементів слова, яка пов’язана з оформленням мотивації слова, її залежністю від словотвірної моделі і значення безпосередньо складових основ. При аналізі похідного слова і відображень у його структурі словотвірної моделі можна скористатися терміном “словотвірна валентність”. Її називають ще “внутрішнім синтаксисом слова”, тобто дистрибуцією морфем, їх валентними властивостями чи обмеженням їх валентності.

Здатність основи утворювати похідне з тією чи іншою словотвірною моделлю, тобто здатність сполучуватися з тим чи іншим афіксом (другим компонентом моделі) є словотвірною валентністю основи. “Інтралінгвістичні особливості реалізації словотвірних моделей” визначаються валентними властивостями їх елементів [16, 170]. Положення теорії словотвірної валентності базуються на визнанні того, що саме основа “вибирає ті афікси, які не суперечать їй структурно, граматично і семантично” [2, 21], тобто основа є активним носієм валентності. Можна говорити також про валентні властивості афікса, бо дана морфема може сполучуватися з основами як однієї частини мови, так і декількох [10].

Основними структурними факторами, які впливають на валентність основи, є похідний / непохідний характер основи та об’єм семантичної структури відповідного слова [2], який розуміється як множинність лексико-семантичних варіантів слова. “Основи слів простої структури (маються на увазі немотивовані слова) володіють більш високою потенцією, ніж основи похідних слів (мотивовані слова), а основи слів складної структури (у них в основі мотивації лежить сума значень основ) – словотвірно пасивні” [2, 25]. Факт більш низької словотвірної потенції похідного слова може пояснюватися з точки зору моделі життєвого циклу слова, запропонованої А. А. Полікарповим та В. Я. Курловим. Згідно з їх позицією, кожне слово при народженні однозначне, потім в процесі життя слово розгортає свій семантичний потенціал. Однак, кожне з наступних значень має більш низьку здатність “до народження від нього нових значень аж до повного зникнення цієї здатності” [13, 63].

Мета статті – виявити закономірність процесу валентності словотвірних

конституентів у складі похідного слова.

Завдання статті:

- проаналізувати процес внутрішньої валентності віддієслівних дериватів;
- показати, що внутрішня валентність є закономірністю поєднання складових елементів слова.

Словотвірна валентність, будучи одним з проявів мовної валентності на рівні слова, може розглядатися з точки зору тих самих факторів: логічного, семантичного та синтаксичного (формального, структурного). Схожі фактори можуть розглядатися і на рівні слова, при цьому синтаксичному буде відповідати фактор, пов'язаний з особливостями сполучення морфем у середині слова, який зумовлений розвитком морфологічної структури мови.

Семантичний аспект теорії мовної валентності на рівні словотвору зумовлений семантичним узгодженням морфем у середині слова. Так само як при сполученні слів на рівні речення, морфемі в середині слова мають велику реляційну систему [12]. Формальний, структурний аспект валентності (на рівні сполучення слова з його аналогом є синтаксична валентність), пов'язаний зі сполучуваністю кореневих морфем у середині слова, за умови реалізації логічної та семантичної валентності, визначається вибірковістю основи. Вибірковість визначається тим, що основа вибирає з деякої кількості словотвірних моделей, за якими утворюються похідні, що належать до одного ряду дериваційної парадигми, тільки одну модель. На вибірковість основи впливають наступні фактори: етимологічні (основи германського походження більше сполучуються з германськими афіксами, а романські основи – з романськими афіксами), морфологічні (наявність визначеної фінальної морфемі, тобто словотвірного суфікса чи маркера) і фонетичні (наявність в основі визначеного звукового комплексу) [2; 17; 9]. Вибірковість не обмежує валентності основи взагалі, даний фактор забезпечує основі можливість вибору з декількох словотвірних моделей.

Слід мати на увазі, що словотвірна потенція основи може бути відсутньою, якщо екстралінгвістичні фактори, які зумовлюють словотвір, не дозволяють основі слова, яка виражає те чи інше поняття, слугувати базою для подальших словотвірних процесів. Валентність основи обумовлена двома типами факторів: мовними та немовними. Мовні фактори діляться на граматичні (морфологічні та синтаксичні) і семантичні. Синтаксичні фактори є характерними для основ цілого класу слів. Морфологічні фактори зумовлюють вибірковість основи і характерні для всіх основ, що мають у вихідній формі однаковий формант (суфікс). Семантичні фактори індивідуальні для кожної конкретної основи.

Поняття внутрішньої валентності можна застосувати тільки до таких способів словотвору, як афіксація та словоскладання. Внутрішня валентність пов'язана з безпосередніми складниками твірної основи і може бути виявлена тільки у слів з незатемненою мотивацією. Вона виявляється шляхом компонентного аналізу твірної та похідної одиниць і зіставлення їх словотвірної структури [3; 5]. Під валентністю лексичних одиниць ми розуміємо їх здатність вступати у зв'язки як на рівні лексем, так і на рівні сем. Внутрішня валентність – властивість морфематичної сполучуваності. Вивчення властивостей внутрішньої валентності дає можливість визначити вибірковість зв'язків афіксів з мотивуючими лексичними одиницями. Фактори, які визначають валентнісну вибірковість, відкритість чи межу основ і формантів, різноманітні, але не достатньо вивчені.

Похідний іменник на позначення дії змінює лише синтаксичну функцію слова, не

торкаючись його лексичного значення [13; 9]. Наслідком цього є потенційна можливість віддієслівних іменників на позначення дії приймати аргументи мотивуючого дієслова [11]. Для віддієслівних іменників діяча, навпаки, характерне прагнення “звести аргументи базового дієслова до мінімуму, або до повного звільнення від них, тому що суб’єктно-предикатні відносини представлені в структурі самого похідного” [11, 26].

При утворенні іменників на позначення дії префікс не впливає на вибірковість основи, оскільки вона визначається вибірковістю вихідної основи. Ця залежність виникає в силу того, що дієслівні префікси обслуговують не тільки дієслівні основи, але й основи віддієслівних похідних.

При утворенні іменників на позначення діяча префіговані основи характеризуються низькою активністю, сполучуючись з суфіксом *-er*: *Betrüger*, *Ausbrecher* та ін. Для кожного суфікса характерна своя твірна основа: дієслівна основа + *ung*; дієслівна основа + *nis*, дієслівна основа + *ei*, *elei*, *erei*. У складі іменників префікс *Ge-* приєднується до дієслівних основ (деколи взаємодіючи з деякими суфіксами), утворюючи іменники на позначення дії чи її результату: *Gelobnis*, *Gebrüll*. Подальші ступені словотвору можуть призвести до того, що дієслівні основи опиняються в складі іменників, що не змінює безпосередньої валентності префікса: *Bedienung* (*bedienen*), *Verkäufer* (*verkaufen*). У випадку більш чи менш ясної мотивації може бути визначене семантичне узгодження між твірною основою та афіксом, виходячи з реалізації того чи іншого елемента семантичної структури останнього. В якості прикладу може слугувати сумісне вживання субстантивних афіксів: *Ge-*, *-e-*. Сумісне вживання цих афіксів можливе як при субстантивних, так і при дієслівних твірних основах. У першому випадку іменник має, як правило, збірне значення, тобто спирається на множину предметів, які виражені твірною основою: *Gebirge*, *Gelände*. При дієслівних основах можливі два варіанти. Іменник може позначати людину, що виконує дану дію, чи пов’язану з нею, з деяким відтінком сумісності: *der Gehilfe* (*helfen*), *der Gespieler* (*spielen*) чи дію, яка повторюється, часто з відповідним відтінком пейоративності: *das Gelaufe* (*laufen*), *das Gebrülle* (*brüllen*), *das Gebelle* (*bellen*) [15, 58].

Висновки. Розгляд словотвірної валентності з урахуванням усіх факторів дозволяє зробити висновок про те, що валентність визначається як закладена в основі слова здатність породжувати нові семантично та граматично залежні від неї слова.

У зв’язку з постійним розвитком та поповненням словникового складу сучасної німецької мови за рахунок внутрішніх ресурсів системи мови та завдяки словотвірній деривації вважаємо за доцільне подальше дослідження процесів внутрішньої валентності афіксальних похідних.

Л и т е р а т у р а :

1. Беликова И. Ф. Морфологические преобразования в языке как результат заимствований : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук / И. Ф. Беликова. – М., 1988. – 25 с.
2. Беляева Т. М. Словообразовательная валентность глагольных основ / Т. М. Беляева – М. : Высшая школа, 1979. – 184 с.
3. Ефимов Р. В. Этапы изучения глубинных структур словообразования и теория внутренней валентности (на материале немецкого языка) / Р. В. Ефимов // Словообразование и его место в курсе обучения иностранным языкам : Межвузовский тематический сборник. – Владивосток, 1975. – Вып. 3. – С. 85–92.
4. Железная С. М. О словообразовательных значениях суффиксов *-ful*, *-ly*, *-some* (на материале производных прилагательных современного английского языка) / С. М. Железная // Сочетаемость языковых единиц в германских и романских языках. – К. : Вища школа, 1983. – С. 27–34.
5. Зернова В. К. Актуализация валентности корневых производящих основ на уровне образования терминов / В. К. Зернова // Словообразование и его место в курсе обучения иностранным языкам: Межвуз. научно-

- тематический сборник. – Владивосток, 1986. – Вып. 13 – С. 103–112.
6. Зиндер Л. Р. О лингвистической вероятности / Л. Р. Зиндер // Вопросы языкознания. – 1958. – № 8. – С. 25–31.
 7. Ивлева И. Ю. Отражение словообразовательных связей слов в системе лексики английского языка / И. Ю. Ивлева // Проблемы соотношения словообразования с другими языковыми уровнями в германских языках : – Смоленск, 1985. – С. 174–180.
 8. Король Т. В. Валентность как лингвистическое понятие / Т. В. Король – Рига : Латв. гос. ун-т им. Петра Стучки, 1972. – 28 с.
 9. Кубрякова Е. С. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 81–155.
 10. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка / О. Д. Мешков. – М. : Наука, 1976. – 245 с.
 11. Мурясов Р. З. Грамматика производного слова / Р. З. Мурясов // Вопросы языкознания. – 1987. – № 5. – С. 18–29.
 12. Панкратова С. М. Валентность единиц лексико-фразеологического уровня (на материале немецкого языка) / С. М. Панкратова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1987. – 160 с.
 13. Поликарпов А. А., Курлов В. Я. Стилистика, семантика, грамматика: опыт анализа системных связей (по данным толкового словаря) / А. А. Поликарпов, В. Я. Курлов // Вопросы языкознания. – 1994. – № 1. – С. 62–75.
 14. Степанова М. Д. Теория валентности и валентный анализ / Мария Дмитриевна Степанова. – М. : Наука, 1973. – 110 с.
 15. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке / М. Д. Степанова, В. Фляйшер. – М. : Высшая школа, 1984. – 264 с.
 16. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер. – М. : Прогресс, 1988. – 653 с.
 17. Тихомирова Г. В. Ограничения сочетаемости словообразовательных морфем в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук / Г. В. Тихомирова. – Л., 1973. – 18 с.

Давидова Т. В.

Київський національний лінгвістичний університет

АНТИКОНЦЕПТ ЯК ОДНЕ З БАЗОВИХ ПОНЯТЬ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Сучасна когнітивна лінгвістика, досліджуючи мовно-мисленнєві процеси людського пізнання, намагається осягнути принципи існування людини у соціумі та визначити роль мови в її взаємодії зі світом. Людська мова нерозривно пов'язана зі свідомістю, контейнерами інформації у якій є концепти. У зв'язку з цим базовими поняттями зазначеної лінгвістичної парадигми залишаються концепт/антиконцепт.

Аналізуючи останні дослідження та публікації, можна з упевністю констатувати той факт, що впродовж останніх десятиріч когнітивна лінгвістика набуває найбільших обертів і досягає плідних результатів у вивченні різних концептів як одиниць репрезентації людських знань. Окремі концепти розглядались у працях О. В. Багацької, Н. А. Бігунової, Т. В. Луньової та ін. Різноаспектно досліджено лексико-семантичні поля, глибину, об'єм та структуру концептів “добро” [Н. В. Іваненко], “рівновага” [О. В. Багацька], “неправда” [О. І. Морозова], “час” [Н. А. Бігунова], “гармонія” [Т. В. Луньова] тощо.

Вичерпуючи можливості дослідження одиничних, розрізнених концептів, лінгвістика постає перед проблемою пошуку нових шляхів у вивченні способів когніції як мисленнєвого процесу, опосередкованого мовою, а також засобів репрезентації і акумуляції знань про навколишній світ, що об'єктивуються у людській свідомості саме